

Prekladové možnosti slovenčiny vo vzťahu k lingvistickým a kultúrnym špecifikám anglických humorných textov (nad textom *Do Ants Have Arseholes?*)

Miroslava Gavurová

Inštitút prekladateľstva a tlmočníctva, Filozofická fakulta,
Prešovská univerzita, Prešov

1 Teoretické východiská

1.1 Preklad – transfer medzi jazykmi a kultúrami

Ako poznamenáva britská translatologička Mary Snell-Hornbyová, jazyk a kultúra patria k sebe a „*proces prekladu sa nedá odčleniť od kultúrno-areálových zvláštností jednotlivých kultúrnych priestorov*“, v ktorých originály textov vznikajú (Biloveský – Šramková, s. 85). Takýto kulturologický prístup v translatológii vníma preklad ako transfer medzi kultúrami, ako prostriedok migrácie kultúrnych hodnôt. Ak prijmem predpoklad, že preklad funguje v diametrálne odlišnom kontexte ako originál, musí nevyhnutne vyvolávať odlišné kultúrne asociácie ako originál. Vnímanie diela vo vysielajúcej kultúre a jeho prekladu v prijímajúcej kultúre je teda odlišné.

Základnou dimenziou prekladovej komunikácie je protiklad medzi exotizáciou a naturalizáciou (porov. Vilikovský, s. 227). Kým exotizácia pôsobí v prospech medzitekstovej koherencie a reprodukčného princípu, naturalizácia berie do úvahy komunikačné požiadavky a kladie dôraz na koherenciu s prijímajúcim lingvistickým a kultúrnym makrokontextom. Exotizácia je žiaduca vtedy, ak preklad spĺňa informatívnu funkciu, keď reprezentuje nielen svoju originálnu predlohu, ale aj jej kultúrny kontext. Naturalizujúci preklad rešpektuje domácu štylistickú tradíciu. Naturalizačné postupy sa uplatňujú tam, kde je oslabený denotatívny význam slova a preberajúca kultúra vstupuje do prekladu výraznejšie, aby čitateľ mohol vnímať všetky konotácie. Kreolizácia je potom snahou nájsť rovnováhu medzi týmito dvoma protichodnými tendenciami (bližšie porov. Vilikovský, s. 130 – 131).

V centre našej translatologickej analýzy stojí práve dimenzia exotizácie – kreolizácie – naturalizácie a jej uplatnenie pri slovenskom preklade knihy britského humoru *Do Ants Have Arseholes?*, v preklade *Majú mravce dierku v zadku?*¹, od autorov J. Butlera a B. Vincenta. Ide o zbierku otázok a odpovedí časopisu *Old Git*, pričom nie je jasné, či tento časopis je reálne existujúcim alebo fiktívnym publikačným priestorom. Objavujú sa však isté paralely s populárnymi knihami otázok a odpovedí časopisu *New Scientist*, napr. *Živí sa niekto osami?*, ktoré sú „*zaujímavé, ale keď ich dočítate,*

---

¹ Ide o pracovný preklad názvu i knihy samotnej výlučne pre potreby tohto príspevku. Knižný preklad knihy do slovenčiny doposiaľ nevyšiel.

nie ste o nič múdrejší“ (B. Vincent).² Z tohto pohľadu možno analyzovanú publikáciu hodnotiť ako parodizáciu edície populárno-náučných kníh.

Uvedenú knihu tiež charakterizuje výrazná prítomnosť osobitých kultúrnych a lingvistických fenoménov, tzv. lingvokulturém. Prekladová transformácia týchto fenoménov do prijímajúceho jazyka a cieľového kultúrneho kontextu má v oblasti humoru a komiky svoje špecifiká. Domnievame sa, že humor a komika sú ešte tesnejšie spojené s východiskovým prostredím, keďže sú často vystavané na podklade situácie, kultúrnych súvislostí a slovných hier. Prekladateľ takto disponovaného textu musí vo väčšej miere zvažovať, v akom pomere uplatní jednotlivé postupy naturalizácie, exotizácie či kreolizácie prekladu.

1.2 Britský humor

Pred 18. storočím sa termín *humor* vzťahoval na jednu zo štyroch hlavných tekutín v ľudskom tele, ktorých pomer určoval ľudský charakter. Až v 18. storočí sa začal týmto termínom označovať typ písania, ktorý mal vzbudzovať smiech. Starší význam termínu *humor* sa však čiastočne zachoval v skutočnosti, že takýto typ písania sa sústredil na charakteristiku osobnosti, jej excentricít a slabostí – v protiklade k tzv. duchaplnému písaniu, ktoré sa spoliehalo skôr na brisknosť, intelektuálny postreh a slovnú hru (porov. Stuckey-French, 1995, s. 411).

Britský humor, ktorý tvorí obsah analyzovanej publikácie, sa vyznačuje súborom charakteristických čŕt. Ide o 1. slovné hry, 2. nonsensovosť, 3. čierny humor, 4. excentrickosť, 5. satiru a sarkazmus, 6. sebahadzovanie, 7. sebahadčovanie a 8. iróniu.³ Zdôrazňuje sa pritom „*dôležitosť slovného humoru ako kľúčového prvku*“ a pripomína sa skutočnosť, že práve „*slovné hry sa dajú len veľmi ťažko, ak vôbec, preložiť do iných jazykov*“ (ibid.).

Britský humor má svoje korene ešte v období puritanizmu, keď sa ako historická reakcia na netolerantnosť puritanizmu akceptoval tzv. šŕavnatý a oplzlý humor. Oplzlý humor však zaznamenávame už v 14. storočí v Chaucerových Canterburských poviedkach, konkrétne v Mlynárovej poviedke. Ďalším zdrojom britského humoru je tradícia absurdnej a nonsensovej poézie, ktorú nesmierne spopularizoval napr. aj Lewis Carroll. Okrem toho sa ostrovný humor opiera o bohatosť a analytický charakter anglického jazyka, ktorý ponúka veľké možnosti slovnej hry. Pre britský humor sú príznačné dvojzmyselné narážky, neúcta k autoritám a členom tzv. establishmentu, absurdná až surreálna téma, tzv. humor všedného dňa (t. j. humor imanentne prítomný v každodennom živote), kde sa témy, ktoré sa zvyčajne analyzujú vážne, rozoberajú humorným a satirickým spôsobom. Častou témou býva aj britský spoločensko-triedny systém, najmä parodizácia pompéznych alebo prostoduchých členov vyššej alebo strednej triedy či trápnych a dotieravých karieristov, ďalej zosmiešňovanie ľudskej hlúposti a parodizovanie britských stereotypov. Netreba zabudnúť ani na toleranciu

---

² Porov. <[http://www.surreycomet.co.uk/search/1768688.Do ants have arseholes Author answers tricky questions/](http://www.surreycomet.co.uk/search/1768688.Do+ants+have+arseholes+Author+answers+tricky+questions/)>.

³ O fenoméne britského humoru pozri Wikipédia, heslo *British Humour*, na <[http://en.wikipedia.org/wiki/British humour](http://en.wikipedia.org/wiki/British_humour)>; náš citát je z novembra 2008, v súčasnosti má heslo podobu bez citovaných charakteristík.

voči excentrickosti, resp. až jej obľúbenosť, najmä vtedy, ak sa excentrickosť spája s vynaliezavosťou.⁴

V našej štúdií sa pokúsime venovať pozornosť niektorým typickým črtám britského humoru, a to v nadväznosti na prekladové možnosti slovenčiny v komunikačných situáciách, ktoré sa objavujú v analyzovanej knihe.

2 Lingvokulturémy

2.1 Lingvistické špecifiká

Podľa J. C. Catforda majú hranice preložiteľnosti dvojakú podobu: lingvistickú a kultúrnu (porov. Biloveský – Šramková, 2007, s. 85). Zdrojom ich vzniku je prítomnosť lingvokulturém, ktoré sú úzko späté s lingvistickými a sociokultúrnymi špecifikami východiskového prostredia. Kým kultúrna nepreložiteľnosť je zložitý fenomén, lingvisticky nepreložiteľné výrazy možno pri zohľadnení lingvistických špecifik jazykovej dvojice adekvátne preložiť (ibid.). Lingvistické osobitosti predstavujú napätie medzi východiskovým a cieľovým jazykom. Podľa komunikačnej teórie prekladu sú posuny a rozdiely oproti originálu „nevyhnutným sprievodným znakom prekodovacieho procesu“ (Vilikovský, 1984, s. 226) a vyplývajú zo semiologických rozdielov medzi pôvodným a prekladovým komunikačným aktom (ibid.). Domnievame sa, že aj fenomén lingvistickej ekvivalencie má svoje hranice, najmä ak sa dotýka samotného typologického charakteru jazyka – aglutinačného, flektívneho, či analytického.

Na ilustráciu nášho predpokladu uvedieme otázku zo spomínanej knihy: „*Aký je najdlhší novinový titulok, ktorý pozostáva výlučne zo substantív?*“ Predmetom otázky je totiž lingvistická osobitosť anglického jazyka využívať nominálne väzby viacerých substantív za sebou. Hypertrofia nominálnych väzieb v publicistickom štýle však pôsobí proti zrozumiteľnosti jazykového prejavu, takýto text je náročný na percepciu i preklad a ani v originálnej podobe nie je jeho dekodovanie jednoznačné. Citovaná otázka zároveň ilustruje tendenciu Britov k sebaironii a sebaopodceňovaniu. Pre slovenského prekladateľa však hypertrofia nominálnych väzieb predstavuje lingvistické špecifikum, ktorého prekladateľské riešenie nie je jednoduché. Jednak flektívna slovenčina nepracuje s nominálnymi väzbami v takom rozsahu ako analytická angličtina, jednak je hyperbolizácia tejto tendencie súčasťou parodizácie a komického efektu. Ten by malo dosiahnuť aj zvolené prekladateľské riešenie. Prekladateľ tu musí použiť postup exotizácie textu a v súlade s až apercpečnosťou východiskového textu analogicky zvoliť exotizujúcu hypertrofiu nominálnych väzieb. Napr. *IDIOT 'TICK-TOCK' THIEF RECTUM CARRIAGE CLOCK STASH DISCOVERY* preložiť ako *Objavenie prechovávaných hodínok v recte tikajúceho zlodeja-idiota*. Navyše, na problém lingvistického špecifika sa môže navrstviť ešte kulturologické špecifikum, v tomto prípade vyššia tolerancia anglického prostredia voči tabuizovaným lexémam a témam, ktorá má svoje korene ešte v tradícii oplzlého, šľavnateho humoru z obdobia puritanizmu. Napr. *WEST HAM STRIKER CAR PARK DOGGING SPEEDROAST PHONE*

---

⁴ Napr. populárna britská šou [A Bit of Fry and Laurie](#), známa svojím excentrickým a invenčným používaním jazyka. Podobne aj *QI – Quite Interesting*, intelektuálna hra, kde sa pridávajú body za zaujímavú odpoveď a naopak, berú body za očakávanú odpoveď na položenú otázku.

CALL SHOCK DENIAL ADMISSION.⁵ Pre výrazne tabuizovaný obsah túto syntagmu neprekladáme a v poznámke ponechávame iba zámerne anonymnú interpretáciu jej pravdepodobného významu vo východiskovom jazyku. Domnievame sa, že každý prekladateľ uvedeného textu by bol konfrontovaný s rovnakou „prekladateľskou výzvou“ a musel by zvažovať riziká ekvivalentného prekladu v cieľovej kultúre.

2.1.1 Frazémy, polysémantické slová, frázové slovesá

Z hľadiska prekladu sa k lingvistickým špecifikám textov radia aj frazémy, polysémantické slová, či frázové slovesá, pre ktoré v cieľovom jazyku nemusia existovať ekvivalentné slovné spojenia. Prítomnosť frazémy, samozrejme, neznamená automaticky aj lingvistickú nepreložiteľnosť. Tá súvisí so stupňom motivovanosti frazémy, ktorá je „prevažne individuálna, v každej frazéme realizovaná osobitne, pričom nejde o to, či ide o frazému novovzniknutú alebo už dávnejšie existujúcu“ (Furdík, 2008, s. 56). Pragmaticko-konotatívny rozmer frazémy je pre frazému dominantný a až jeho poznanie umožňuje dekodovať jej význam (porov. Furdík, 2008, s. 54 – 55). Prekrytie denotatívnej a jazykovo-štruktúrnej zložky frazémy pragmaticko-konotatívnou vedie k demotivácii frazémy (ibid.). Ak pragmaticko-konotatívna zložka nie je taká výrazná, nedochádza k demotivácii frazémy od fundujúcich lexém a aj spojenie s relevantným denotátom je jednoznačné. Tak je to napr. v anglickej frazéme *najlepšia vec, odkedy vynašli krájaný chlieb*⁶ a jej súvisu s mimojazykovou praktickosťou krájaného chleba. Preto preklad otázky s prítomnosťou upravenej frazémy „Aká bola najlepšia vec pred krájaným chlebom?“⁷ nespôsobuje ťažkosti pri hľadaní lingvistického ekvivalentu a prekladateľ volí exotizáciu, t. j. koherenciu východiskového a cieľového textu.

Naproti tomu pri frazéme, ktorá označuje stiesnený priestor, *there's no room to swing a cat* – doslovne preloženou ako *nie je tu dost' miesta na zamávanie mačkou* – už nastala vo východiskovom jazyku frazeologická demotivácia. Pôvodne totiž šlo o frazému z námornického slangu, ktorá výrazom *cat of nine tails* – *mačka s deviatimi chvostmi* – označovala bič s deviatimi remienkami. V námornických kajutách nebolo dost' miesta na zamávanie takýmto bičom, trestalo sa na palube. Prekladateľ by mal v tomto prípade zvoliť naturalizujúci preklad a nahradiť túto frazému slovenským frazeologickým ekvivalentom. Navyše takým, ktorý by korešpondoval s jej použitím v otázke „*Koľko miesta potrebujete, aby ste mohli zamávať mačkou?*“. Ponúkame iste len jedno z viacerých potenciálne adekvátnych riešení: *Koľko miesta treba, aby sa vošiel špendlík?*

Pokiaľ ide o polysémantické slová, samy osebe nemusia znamenať prekladateľské riziká. V analyzovanej knihe sú však súčasťou slovnej hry a zaraďujú sa tak do kategórie lingvokulturém. Napr. v otázke „*Ako psy, ktoré sa narodí bez nosov, voňajú?*“

⁵ Ponúkame jednu z možných interpretácií tohto titulku od rodeného hovoriaceho: „*A West Ham football team goal scorer (STRIKER) has admitted (ADMISSION) making a phone call denying (DENIAL) being involved in having very quick group sex (one girl and several other footballers) (ROASTING) and in a particular position (DOGGING). That's how I'd interpret this, but it's too long for an authentic headline. It sounds like a particularly reprehensible academic exercise.*“

⁶ Angl. *The best/the greatest thing since sliced bread.*

⁷ Angl. *What was the best thing before sliced bread?* (Zvýraznila M. G.)

smrdia/vetria?“⁸ používa angličtina na vyjadrenie sémantických alternatív uvedenej otázky polysémantickú lexému *smell*. Tá však v slovenčine v takomto kontexte nemá rovnako polysémantický pendant a možno ju preložiť slovesami *voňať/smrdieť* alebo, v kontexte so zvieratami, *vetriť*. V nadväznosti na odpoveď čitateľa, ktorý anglickú polysémiu využil v prospech výstavby komiky, by mal prekladateľ uprednostniť sloveso *smrdieť* so zápornou konotáciou. Odpoveďou je totiž *terrible – strašne*. Lenže sloveso *smrdieť* by už do istej miery predznamenávalo odpoveď čitateľa a negoval by sa moment prekvapenia, ktorý je práve spúšťačom komického efektu. Polysémia tak v tomto prípade značne obmedzuje prekladateľa a kvôli zachovaniu aspoň minimálnej miery komiky ho núti využiť kreolizujúci preklad prostredníctvom polysémantického slovesa *voňať*, ktoré však v kontexte so psami nie je celkom náležité. Poznamenávame, že v komediálnej sérii *Monty Python* sa objavuje gag s identickou slovnou hrou, ktorú neznámy český prekladateľ, tvorca titulkov, preložil takto: „*Můj pes nemá čumák. A jak čumí? Blbě.*“⁹ Prekladateľ teda uvedenú slovnú hru vyriešil v prospech naturalizácie, aby zachoval komický efekt.

Osobitnú kapitolu lingvistických špecifik tvoria anglické frázové slovesá, ktorých sémantika je neraz diametrálne odlišná od sémantiky ich základového slovesa. Keď sa táto disproporcia využije v prospech slovnej hry a komiky, vzniká text, ktorý je náročný na preklad. Otázka „*Why can't girls throw?*“ v doslovnom preklade *Prečo nevedia dievčatá hádzať?* má implikovať sémantické konotácie slovesa *throw – hádzať* vo frázovom slovese *throw up* s významom *vracať, dávať*. Ten je však až príliš vzdialený slovenskému *hádzat'*. Jedinou alternatívou prekladu, ktorá však nemá oporu v mimojazykovej skutočnosti, by bolo zapojenie funkčného protikladu medzi *vracať* (vo význame *dávať späť*) a *vracať* (vo význame *dávať*), hoci je otázne, či práve dievčatá nevedia veci *vracať, dávať naspäť*. Uvažovať možno hádam ešte o využití slovnej hry *dávať/dávať* ako o istom ekvivalente, tu však opäť treba rátať so zápornými konotáciami slovesa *dávať* vo verzii **Prečo nevedia dievčatá dávať?*, ktoré v tomto prípade pôsobia kontraproduktívne. Prekladateľ je navyše pod tlakom koherencie zvoleného riešenia s obsahom prezentovaných odpovedí, ktoré pracujú so základným významom slovesa *hádzat'*, napr. „*Nedávno som sa vrátil z našej výročnej pracovnej konferencie v Eastbourne s ťažkým stavom 'filciok'. Môžete mi veriť, moja žena hádzat' vie.*“ Pri slovnej hre s uvedeným frázovým slovesom *throw up* nemožnosť jednoznačného výberu medzi naturalizáciou a exotizáciou vedie opäť ku kreolizácii.

Ako sme už naznačili, frazematický či idiomatický¹⁰ charakter výrazu vytvára predpoklady pre vznik lingvokulturémy. Ak sa navyše frazematický charakter slova stáva samotným predmetom otázky, potom sa ťažkosti s prekladom lingvokulturémy ešte znásobujú. Napr. v otázke „*Prečo si berieme prestávku namiesto toho, aby sme ju mali? Naozaj prestávka zostáva tam, kde je?*“¹¹ sa pracuje s frazematickým *take a break – brať si prestávku*, ktorého pendantom v slovenčine je práve syntagma *mať prestávku*, ktorú otázka požaduje. Táto skutočnosť prekladateľa značne limituje: mal by totiž vy-

⁸ Angl. *How do dogs born without noses smell?*

⁹ Porov. na <http://www.youtube.com/results?search_type=&search_query=the+funniest+joke+in+the+world&aq=9&oq=the+funn>.

¹⁰ Termín najmä anglofónnej lingvistiky.

¹¹ V orig. *Why do we 'take a break' instead of having one? Surely the break stays where it is?*

stavať otázku tak, aby mala zmysel a zároveň logickú súvislosť s odpoveďou, ktorá navyše pracuje s ďalším slangovým idiómom *take a dump*¹² so sémantickým príznakom tabuizovanosti.

Napokon, k lingvistickým špecifikám analyzovaného textu zaraďujeme aj analýzu parémii v otázkach, napr. „*Je smiech najlepší liek?*“, ďalej metajazykové otázky „*Existuje iné slovo na synonymum?*“, „*Čo keby neexistovali žiadne hypotetické otázky?*“, „*Je kliše povedať, že niečo je ošúchané kliše?*“. Iní „čitatelia“ sa zamýšľajú nad existenciou komunikačných floskúl „*Prečo ľudia, keď chcú uraziť, vravia: 'Bez urážky, ale...?' alebo keď si chcú robiť žarty, hovoria: 'Nerobím si žarty, ale...'*“. Bezproblémovosť prekladu takýchto výpovedí je dôkazom univerzálnosti a paralelnej existencie podobných ustálených slovných spojení v oboch jazykoch. V tomto prípade môžeme hovoriť o kreolizácii, ktorá rovnováhou medzi vkladom východiskového i cudzieho jazyka zabezpečuje ľahkú dešifrovateľnosť ironicko-satirického podtónu.

K lingvistickým špecifikám skúmaného textu zaraďujeme aj „čitateľské“ mená a adresy. Tieto antroponymá a toponymá sú lingvisticky špecifické nielen vo vzťahu k prekladu, ale napr. aj k slovtvorbe okazionalizmov: porov. napr. *hlavná sestra Patrícia Maternicová, Karol Šťastnépočasie, Quentin Okolostromu, Douglas Dougleson z Douglasu na Ostrove Man, Roland Garros z Paríža*, atď. Svojím charakterom spolupracujú na vytváraní komického efektu a zvyčajne súvisia s obsahom odpovede.

2.1.2 Jazykolamy

Osobitnú pozornosť chceme venovať prekladu tzv. **jazykolamov**, ortoepicky azda najšpecifickejších syntagiem v jazyku. Ich podstatou býva zväčša opakovanie časti alebo celej výslovnostne náročnej lexémy, prípadne jej kombinácie s inou výslovnostne podobnou lexémou. Nájst' relevantný a ekvivalentný pendant v cieľovom jazyku preto nie je jednoduché. Navyše, pre angličtinu je charakteristická homofónia, ktorá sa potom uplatňuje v jazykolamoch a ktorú by mal prekladateľ tiež zohľadniť. V analyzovanom texte nachádzame jazykolamy v otázke „*Subsequent to Mr Hardiman's question about how much wood a woodchuck would chuck if a woodchuck could chuck wood...*“ – *Koľko dreva by svišť nahádzal, keby svišť mohol hádzať drevo?*. A otázka pokračuje ďalším jazykolamom „*... do any readers know what really happened to Ken Dodd's dad's dead dog?*“¹³ – *vie niekto z čitateľov, čo sa naozaj stalo mŕtvemu psovi otca Kena Dodda?* Aby to potenciálny prekladateľ predsa len nemal príliš jednoduché, tento jazykolam je nielen lingvistickým špecifikom, ale aj kulturologickým fenoménom – ide totiž o veľmi známe a reálne existujúce londýnske graffiti, ktoré pracuje s osobou kedysi populárneho Kena Dodda¹⁴. Prekladateľ teda stojí pred otázkou, či pri preklade zvolí ekvivalentné slovenské jazykolamy a postupovať v prospech naturalizácie prekladu, alebo ísť cestou exotizácie a preložiť jazykolamy doslovne, čím sa stratí ich náročný ortoepický charakter, ale zachová sa sémantika otázky „*čo sa naozaj stalo mŕtvemu psovi otca Kena Dodda?*“, relevantná aj vo vzťahu

¹² Ide o pomenovanie fyziologickej potreby vyprázdňovania.

¹³ Obidva jazykolamy zvýraznila M. G.

¹⁴ Originál tohto graffiti je údajne na londýnskej [White Hart Lane](http://everything2.com/e2node/Ken%2520Dodd%2527s%2520Dad%2527s%2520Dog%2527s%2520Dead), blízko štadióna. Porov. <<http://everything2.com/e2node/Ken%2520Dodd%2527s%2520Dad%2527s%2520Dog%2527s%2520Dead>>.

k následnej odpovedi. Prikláňame sa skôr práve k exotizujúcemu doslovnému prekladu, a to najmä pre obsah odpovede, ktorú by prekladateľ pri naturalizujúcom preklade musel od základov prestavať, čím by sa zminimalizoval, ba znegoval pôvodný autor-ský vklad.

2.2 Kultúrne špecifiká

V predchádzajúcej analýze sme sa dotkli fenoménu kultúrnej nepreložitelnosti. Tá súvisí s absenciou „*relevantného situačného znaku*“ (porov. Biloveský – Šramková, s. 85) a považuje sa za zložitejšiu ako jej jazykový pendant. Diferencovanosť kultúrnej špecifickosti možno ilustrovať na odpovediach k už citovanej otázke „*Aká bola najlepšia vec pred krájaným chlebom?*“. V niektorých odpovediach sú prítomné výrazné **kultúrne špecifiká materiálnej povahy** – za najlepšie veci pred vynájdением krájaného chleba sa vyhlasuje *Biblia kráľa Jakuba, London Bridge, Obrovská krížovka všeobecnej inteligencie denníka Daily Telegraph* atď. V jednej z odpovedí sa v duchu sebaironie parodizuje ďalšie **kultúrne špecifikum**, na rozdiel od predchádzajúcich je však **abstraktnej povahy** – ide o odmeraný vzťah Britov k Francúzom, resp. ostatným národnostiam. Negáciou spomínanej frazémy *najlepšia vec od...* sa za *najhoršiu vec od...* považuje „*Francúzsko, Francúzi, francúzske čokol'vek, nemecké čokol'vek (v skutočnosti čokol'vek zahraničné)*“, pričom takáto odpoveď dokumentuje tendenciu britského humoru k satire, resp. k čiernemu humoru.

Kultúrna špecifickosť sa môže prejavovať nielen prítomnosťou endemických fenoménov (napr. *London Bridge*), ale v prípade analyzovanej publikácie napr. aj spomínanou **odlišnou mierou vulgarizácie jazyka a témy**. Prekladová transformácia takýchto lexém nemusí byť lingvisticky náročná, no rozohráva sa tu kulturologický aspekt potenciálne nižšej miery priepustnosti vulgarizmu v takomto type textu, prípadne aj jeho grafická podoba v cieľovom texte. Za otázkou „*Aká bola najlepšia vec pred krájaným chlebom?*“ sa objavuje aj taká odpoveď, ktorá má všeobecnú platnosť, je zrozumiteľná a zdanlivo nepríznaková. Predsa sa v nej však objaví lingvokulturéma – tabuizovaná lexéma: „*Táto otázka bola pre mňa najzaujímavejšia, keďže som bývalý pekár. Najlepšia vec, aká kedy existovala pred krájaným chlebom, bol obyčajný, nekrájaný chlieb a plná ruka po*ých prstov*“. Okrem potenciálnych vulgarizmov cieľového jazyka, ktoré môžu nahradiť východiskovú tabuizovanú lexému, stojí pred prekladateľom možnosť variantného grafického záznamu tabuizovaného slova. Treba poznamenať, že v tomto konkrétnom prípade ani východiskový, teda benevolentnejší, anglický text neuvádza plné znenie vulgarizmu.

Prítomnosť tabuizovaných lexém, tém a vulgarizmov sprevádza aj dominantnú tendenciu britského humoru k nonsensovosti a absurdite. Naznačili sme už, že práve tento druh lexiky a motivických prvkov predstavuje pre prekladateľa isté riziko spoločenskej a odbornej diskreditácie a rovnako aj dilemu, ako sa vyrovnáť s hypertrofiou tabuizovaných lexém a motívov. Na ilustráciu uvedieme len zopár otázok z analyzovanej knihy: „*Je to len biologická zhoda náhod, alebo funkčná záležitosť, že mi môj ukazovák dokonale pasuje do nosných dierok a do zadku?*“; „*Dá sa spadnúť do suda s výkalmi a vyjsť z neho voňavý ako ruže?*“; „*Chodí kráľovná rovnako na záchod ako my ostatní?*“ alebo „*Keď si opica prdne, smrdí to po banánoch?*“ a následná odpoveď „*Po-*

vedzme si to takto. Keď nebudeš jesť šesť hodín nič len pomaranče a potom pôjdeš na malú, smrdí to, ako by si bol idiot?“.

Prekladateľ môže v týchto prípadoch len veľmi ťažko predpokladať, aké budú reakcie čitateľskej obce v prijímajúcej kultúre. Potvrďuje sa tak téza J. Lamberta, deskriptivistu a predstaviteľa belgickej školy prekladu, ktorý poznamenáva, že predstavy percipientov ovplyvňujú prekladateľa pri výbere textu na preklad, nútia ho prispôbovať text tak, aby nevzbudil negatívne reakcie (porov. Vajdová, 2007, s. 35). Vo vzťahu k analyzovanej knihe to znamená, že slovenský kultúrno-spoločenský kontext nie je, podľa nášho názoru, voči tabuizovaným prvkom tohto druhu jazykových komunikátov benevolentný do takej miery, ako jeho anglofónny pendant. Navyše, ani inventár relevantných lexém nemusí byť mierou vulgarizácie adekvátny lexémam použitým v pôvodnom texte, ktorý jeho autori označujú za príklad tzv. záchodového humoru.¹⁵ Nezodpovedanou zostáva tiež otázka, či konfrontácia prijímajúcej slovenskej kultúry s novými podnetmi tohto charakteru je zdrojom pozitívnych zmien a žiaduceho dynamizmu, alebo skôr naopak.

Vrátíme sa však ku kultúrnym špecifikám materiálnej povahy. V otázke „*Môj spolubývajúci vyhlasuje, že je mu úplne ukradnutá Marmite. Nie je čudný?*“ a následne v odpovedi na ňu sa nachádza výraz *Marmite*, označujúci britskú nátierku, ktorá sa vyrába z extraktu kvasníc a vzniká ako vedľajší produkt pri varení piva. Marmite je lepkavá, tmavo hnedá hmota s veľmi výraznou chuťou, ktorá rozdeľuje názory spotrebiteľov. Slogan spoločnosti vyrábajúcej Marmite znie: „*Buď ju miluješ, alebo nenávidíš*“.¹⁶ Domnievame sa, že prekladateľ by tu mal pristúpiť k exotizácii prekladu a zachovať pôvodný potravinový produkt Marmite. Ten svojou špecifickou prípravou veľmi úzko súvisí s odpoveďou čitateľa a jeho nahradenie by znamenalo nenáležité a viacnásobné významové posuny. Exotizácia so sebou nevyhnutie prináša využitie vysvetľujúcej poznámky pod čiarou na priblíženie tohto kultúrne neznámeho prvku. Považujeme ju však za nevyhnutnú, keďže naturalizujúce nahradenie predmetnej potraviny inou kontroverznou potravinou, napr. olomouckými syrčekmi, by nemuselo do dôsledkov vyvolať rovnaké asociácie, ako vyvoláva Marmite u ostrovanov. Navyše, v odpovedi sa spomínajú aj ďalšie endemické kultúrne fenomény materiálnej povahy s príslušnosťou k britskému socio-kultúrnemu makrokontextu: „*Nie je čudný, Henry, ale môže byť celkom vážne chorý. V skutočnosti má veľmi nízke hodnoty tolerancie droždí a mal by okamžite vyhľadať lekársku pomoc... Pravdepodobne bude rovnako považovať za nepitný Guinness, ale nebude preukazovať žiadne príznaky averzie voči potravinám, ktoré v zdravých ľuďoch prirodzene vyvolávajú odpor, ako je čalamáda*¹⁷ alebo *Chrumkavé palacinky firmy Findus*“.¹⁸

Uvádzame ešte ďalšie príklady kultúrne špecifických fenoménov: Odpoveď na otázku „*Aký je dokonalý sendvič?*“ má kultúrnu súvislosť s východiskovým prostredím, keďže spomína firmu zaoberajúcu sa výrobou hotových sendvičov s reklamnými sloganmi, ktoré sa ich týkajú a ktoré súvisia s otázkou. Podobne v otázke „*Prečo sa v relácii Countdown používa iba polovica hodín?*“ sa spomína populárna

¹⁵ V orig. *toilet humour* (porov. prebal knihy).

¹⁶ Porov. Wikipedia, heslo Marmite na <<http://sk.wikipedia.org/wiki/Marmite>>.

¹⁷ Ide o naturalizujúci preklad výrazu *pickle-lily*, potraviny, ktorá čiastočne pripomína čalamádu.

¹⁸ Kulturologické špecifiká boldom zvýraznila M. G.

šou vysielaná britským televíznym kanálom Channel 4. Prekladateľ by podľa nášho názoru mal v oboch prípadoch pokračovať v tendencii k exotizácii prekladu a prostredníctvom vysvetľujúcej poznámky zachovať kultúrne špecifický fenomén.

Nevyhnutnosť bikultúrnosti prekladateľa, teda jeho orientácie vo východiskovej i cieľovej kultúre, možno ilustrovať aj na nasledujúcom príklade. Veta, ktorá je na prvý pohľad komunikačne priehľadná – „*Naozaj nemáme žiadne banány?*“¹⁹ – a ktorá je svojim obsahom veľmi triviálna, skrýva konotatívne významy. Tie sú v anglofónnej jazykovej a kultúrnej tradícii veľmi živé a možno ich dekodovať iba s dôkladnou znalosťou kultúrneho kontextu. Ide totiž primárne o alúziu na pieseň s názvom *Áno, nemáme žiadne banány*, populárnu od 20. rokov minulého storočia, ktorá však bola postupne naspievaná viacerými interpretmi a varianty tohto bonmotu sa objavili v rôznych mediálnych podobách – v kultových seriáloch (napr. Simpsonovci), vo filmoch, v reklamách, atď. Pieseň však popularitu zabezpečila skutočnosť, že jej titulný verš vypisovali vo vojnovom období na výklady obchodov, aby potvrdili zákaz dovozu a predaja banánov vo Veľkej Británii. Preto táto zdanlivo nonsensová otázka vyvoláva nonsensové reakcie: jeden čitateľ odpovie: „*Áno*“, vzápätí druhý za ním: „*Nie, máme*“.

Ako naznačuje predchádzajúca analýza „nonsensevej“ otázky, osobitnou rovinou kultúrnej špecifickosti textu je **otázka výstavby humoru** v rôznych kultúrnych prostrediach. Všeobecne známou a akceptovanou je premisa, že každá kultúra sa vyznačuje charakteristickými prostriedkami tvorby komického efektu a následne špecifickým druhom humoru. To pred prekladateľa stavia ďalšie dilemy. Pre slovenský humor nie je, na rozdiel od britského humoru, príznačná taká vysoká miera absurdnosti a nonsensovosti, preto prekladateľ/iniciátor prekladu musí rátať s tým, že niektoré otázky nebudú vzbudzovať u slovenského čitateľa identické reakcie ako u anglického percipienta. Na ilustráciu uvádzame niekoľko príkladov: „*Ak sa utopí jeden zo synchronizovaných plavcov, musia sa utopiť všetci?*“; „*Je pravda, že syr sa kedysi vyrábala z materského mlieka?*“; „*Koľko mužov treba na zabitie slona ich vlastnými rukami?*“ atď.

Treba poznamenať, že väčšina otázok v analyzovanej publikácii je práve z kategórie nonsensových a nonsensové sú aj následné odpovede. Otázka však nemusí mať nevyhnutne nonsensový či absurdný charakter. Môže byť aj z radu všeobecných, racionálnych, bez komickej intencie a humorná situácia vzniká až po nonsensevej, absurdnej odpovedi. Na otázku „*Je možné existovať len na jednom druhu potravy?*“ prichádza odpoveď v podobe kváziskutočného príbehu sekty, ktorej členovia existovali len na jednom druhu potravín, menovite napr. jeden z nich na kukurici, iný zasa na jedľovej šuške, čo malo podľa odpovedajúceho pre takto sa stravujúcich jedincov fatálne následky. Predpokladom a podkladom pre vznik komického efektu sa stáva hyperbolizácia výrazu (fatálne následky) a pseudoserioznosť odpovede.

Podobne všeobecnou, nepríznačnou je otázka „*Ako najlepšie pomôcť životnému prostrediu?*“. Odpoveď je naproti tomu formulovaná s intenciou komicnosti, keď čitateľka opisuje tabuizované fyziologické procesy a ich súvislosti v jej rodinnom živote. Na ilustráciu: manželka sa sťažuje na manžela Dereka, že jeho spôsob šetrenia vodou nesplachovaním je síce v poriadku, ale ona už ďalej nedokáže znášať, že hostia idú radšej na toaletu za azalky v záhradke, ako by mali navštíviť toaletu v dome. Komický

---

¹⁹ V orig. *Do we really have no bananas?*

efekt sa vytvára pôsobením viacerých prvkov. Ide jednak o opis spoločensky neprijateľných zvykov (toaleta za azalkami), ale aj predstieranú naivitu, používanie detailov (azalky), intimizáciu nenáležite prezentovanú vo verejnom médiu, ďalej predstieranú vážnosť a falošný súhlas s takýmto počínaním (bolo to v poriadku, keď Derek a čitateľka boli mladí, kedysi v 60. rokoch s vetrom vo vlasoch, no ich životy sa už posunuli ďalej). Základ pre vytvorenie komického efektu tvorí insitnosť vyjadrovania a argumentácie, prítomná je aj istá miera excentrickosti, typickej pre britský humor.

3 Záver

Humor je veľmi individuálnou záležitosťou, buď ho pochopíme, alebo nie. Podobnú variabilitu výsledných dojmov iste môže v čitateľoch vyvolať aj kniha *Do Ants Have Arseholes?*. Jedni ju prijímajú s nadšením, iní budú voči nej indiferentní a iných znechutí. Nech sa ako čitatelia pridáme k akémukoľvek táboru, nemôžeme spomínanej knihe uprieť autenticitu zážitku so suchým britským humorom. Navyše, na obranu knihy treba okrem iného pripomenúť zverejnený úmysel jej autorov: napísať knihu, ktorej „účelom by nebolo nič iné než pobaviť“²⁰ čitateľa. Autori teda primárne nechceli naplniť žiadne iné kritériá kladené na akýkoľvek text – estetické, odborné, popularizačné, didaktické, len komické. Na Ostrovoch išlo aj napriek tomu (alebo práve preto) o vydavateľsky veľmi úspešný projekt, ktorý si svoju čitateľskú obec získal natoľko, že v roku 2008 vyšlo jeho pokračovanie pod názvom *Do Bats Have Bollocks?* v preklade *Majú netopiere gule?*. Aj tam nájdeme „absurdné otázky a odpovede, množstvo tzv. zdĺhavých anekdot“²¹ a nového zmäteného editora/redaktora, ktorý sa čuduje, kam sa to dostal“.²²

Možno sa nám nikdy nedostane uspokojivej odpovede na otázku, ako si má prekladateľ poradiť s takým množstvom lingvistických a kulturologických špecifik v texte, ako sa má vyrovnáť s prítomnosťou vulgarizmov či spoločensky tabuizovaných tém. Na jednu otázku však odpoveď dostať môžeme. Nebude sa týkať prekladu, ale bude pravdivá: mravce majú, kloaku, ktorá je vyústením ich reprodukčných a vylučovacích orgánov.

---

²⁰ Porov. Vincent, B. na <http://www.surreycomet.co.uk/search/1768688.Do_ants_have_arseholes_Author_answers_tricky_questions/>.

²¹ V angl. *shaggy-dog story*. Podľa American Heritage Dictionary of Idioms, tento termín vznikol okolo roku 1940 a pomenúva „zdĺhavú anekdotu s absurdným alebo antiklimatickým koncom“. Termín je alúziou na známu sériu príbehov, ktorých súčasťou bol aj hovoriaci pes.

²² Porov. na <<http://www.borders.co.uk/book/do-bats-have-bollocks-and-101-more-utterly-stupid-questions/1011584/>>.

Lliteratúra:

- BILOVESKÝ, Vladimír – ŠRAMKOVÁ, Miroslava: Anglofónne vnímanie prekladu. In: Myslenie o preklade. Ed. L. Vajdová. Bratislava: Kalligram 2007, s. 83 – 95.
- BUTLER, Jon – VINCENT, Bruno: Do Ants Have Arseholes? London: Sphere 2007. 183 s.
- FURDÍK, Juraj: Teória motivácie v lexikálnej zásobe. Ed. M. Ološtiak. Košice: Vydavateľstvo LG 2008. 95 s.
- STUCKEY-FRENCH, Ned: Humorous Essay. In: Encyclopedia of the Essay. Ed. T. Chevalier. London – Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers 1995, s. 411 – 413.
- VAJDOVÁ, Libuša: Teória polysystémov a preklad. In: Myslenie o preklade. Ed. L. Vajdová. Bratislava: Kalligram 2007, s. 14 – 39.
- VILIKOVSKÝ, Ján: Preklad ako tvorba. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1984. 240 s.